

P. Hájek — T. Havránek — M. K. Chytil: Metoda GUHA

Praha, Academia 1983, 211 s.

„Matematická metoda GUHA umožňuje automaticky vytvářet hypotézy na základě empirických dat“ — to je charakteristika uvádějící práci F. Hájka, T. Havránka a M. K. Chytila. Metoda, kterou autoři rozpracovávají od r. 1964, kolem sebe soustředila celou řadu dalších řešitelů jednotlivých dílčích — jak matematických, tak i programovacích — úloh. Vývoj metody je popsán v *Úvodu*.

Kniha se dělí na tři části se zcela odlišnými funkcemi.

Část I, Základy metody, popisuje ve dvou kapitolách možnosti metody, její roli a matematické základy a uvádí základní pojmy nutné pro další studium.

Obsáhlejší a podrobnější *část II, Technika tvorby hypotéz metodou GUHA*, se věnuje metodě i jejím jednotlivým možnostem v detailu. Kapitoly (kromě úvodní) jsou členěny podle fází procesu použití: vstupní, filtrační, řešící a výstupní fáze (v knize jsou nazývány procesy). Uživatelským jádrem jsou metody popsané v kapitole II-4 (metodami jsou v knize nazývány jak programový systém GUHA, tak i jeho procedury), které jsou čtyři:

- ASSOC — testuje souvislosti v dichotomických datech, vyhledává dvojice souvisejících znaků, a to podle volby kritéria souvislosti;
- IMPL — zkoumá vysoké hodnoty podmíněných pravděpodobností, vyhledává implikace s vysokou četností v datech;
- COLLAPS — postupně rozkládá kontingenční tabulku s nominálními vstupy spojováním kategorií tak, aby asociace dosažená rozkladem byla maximální, aby byla rozkládána postupně pole s kladnou asociací a tak nalezena určitá optimální korespondence řádkových a sloupcových kategorií;
- CORREL — analyzuje podmíněné korelace reálných (číselných) proměnných a vyhledává takové dvojice proměnných, které jsou výrazně korelované na některých podsouborech.

Popis procedur najde čtenář v kapitole II-4, interpretace výsledků je velmi stručně nastíněna v kapitole II-5.

Třetí část knihy, Přílohy, je manuálem k řízení programu (jeho jednotlivých částí), obsahuje technický popis procedur, příklad použití metody a různé další matematické a technické informace.

Knihu uzavírá komentovaná *bibliografie*, která ukazuje na velký rozsah prací, jež při vývoji metody vznikly (a musely vzniknout) a jsou jejím základem.

Řešení úloh metodou GUHA je pro sociologii důležité a perspektivní, neboť umožňuje výběr důležitých faktů (souvislostí, výskytů) z daného empirického souboru dat. Tyto formálně a automaticky vybrané skutečnosti může pak sociolog zhodnotit, interpretovat a aplikovat v praxi nebo jimi obohatit a prohloubit hypotetický fond vědy. Pro bezprostřední využití však ještě chybí důležitý krok — výstavba metodologie tohoto způsobu práce. Ta však nevznikne pouhými dedukcemi a abstraktními úvahami, ale především zhodnocením praktických zkušeností s metodou, empirickým analytickým experimentováním a paralelním používáním metody s jinými postupy.

Kniha je vhodná pro metodology. Většině výzkumníků bude text pravděpodobně nedostupný pro svoji formální složitost a terminologickou i symbolovou nezvyklost (mnohdy z hlediska praktického uživatele zbytečnou a nefunkční). To je jistě silná bariéra pro rychlé rozšiřování aplikace metody mezi výzkumníky, která nebude překonána, dokud nebudou mít uživatelé k dispozici jednoduchý pracovní manuál a přístupné vysvětlení. Přesto je však vydání knihy důležitým krokem ve vývoji a rozšiřování metody GUHA mezi specialisty.

Blanka Řeháková

Publikace věcně přispívá k osvětlení problematiky bydlení v širším rámci sociálně ekonomického rozvoje a naznačuje — se zaměřením na situaci v ČSSR — perspektivy řešení kvantitativních a kvalitativních nedostatků bydlení.

V první kapitole je charakterizována *struktura komplexu bydlení*, sestávajícího z bytové výstavby, bytového hospodářství, obytného prostředí, technického a občanského vybavení sídelních útvarů, s tím souvisejících hospodářských činností a služeb a souhrnu sociálních hledisek. Pro fungování a vývoj tohoto komplexu je nutná dynamická obsahová vyváženost všech složek a současné zvětšování podílu společnosti při zajišťování materiálních předpokladů pro realizaci základních i rozvojových potřeb člověka.

Poukazuje se tu na politický význam úrovně bydlení, v níž se projevuje sociálně ekonomická diferenciaci a homogenizace a která je současně významným progresivním faktorem technického, kulturního, hygienického, demografického a územního rozvoje, životní úrovně a způsobu života vůbec ve všech jejich dimenzích.

Ekonomické rozvahy druhé kapitoly vyúsťují v požadavek vyšších investic do komplexu bydlení v ČSSR, rozšiřování stavebních kapacit i zvyšování počtu pracovníků pro údržbu bytového fondu, využití energetických a prostorových rezerv v technickém, architektonickém a urbanistickém řešení obytných budov a souborů.

Při posuzování potřeby bydlení je nutno rovněž respektovat *názory obyvatelstva*. Výzkumy v evropských zemích zhruba od r. 1950, jejichž výsledky jsou uvedeny ve *třetí kapitole*, ukazují, že

- poptávka po bytech roste rychleji než příjmy;
- poptávka po bytech roste rychleji než jejich nabídka;
- požadavky na standard bydlení se zvyšují rychleji než jeho skutečný vývoj;
- větší nároky mají lidé bydlící v lepších bytech.

Přes nebyvalý růst a zkvalitňování bytové výstavby se disproporce nesnižují.

Za reálný příspěvek k řešení této situace v ČSSR považuje autorka citlivé přerozdělení příspěvku společnosti na bydlení domácností s různou výší příjmu a vytvoření prostoru pro uplatnění kupní síly obyvatelstva zejména na zlepšování standardu bydlení a snižování jeho energetické náročnosti. Tento postup je žádoucí i z hlediska usměrňování spotřební orientace populace.

Ve *čtvrté kapitole* konfrontuje I. Lérová *bytovou politiku socialistických zemí*, kde je stát hlavním subjektem finančních investic a úvěrů a hlavním investorem v oblasti bydlení, s *politikou kapitalistických zemí*, kde se úloha státu omezuje na různé formy sociálního subvencování a úprav nájemného, vyvolané potřebou využít bytové výstavby a modernizace jako konjunkturálního činitele.

Pátá kapitola poskytuje *statistické srovnání vývoje poválečné bytové situace v Evropě, USA a Kanadě*: sedmdesátá léta zaznamenala ve většině zemí přechod od kvantitativních ke kvalitativním ukazatelům výstavby.

Příznivým jevem v ČSSR je nárůst trvale obydlených bytů (v období 1970—1980 o 15,8 %) a bytů určených k rekreačním účelům (v r. 1970 26,4 tis., v r. 1980 118,8 tis.; mnohdy však kompenzují nevyhovující bydlení). Rovněž úroveň technického vybavení se příznivě zvyšuje — zejména vysokým standardem nové výstavby; růst počtu bytů vzhledem k počtu obyvatelstva, místností na byt a plochy bytů však proti jiným hospodářsky vyspělým zemím zaostává.

V *závěru práce* autorka navrhuje uvážít *dlouhodobý komplexní cílový program rozvoje bydlení*, který by se vyrovnal s retardujícími stereotypy současné výstavby. Uvádí *příklad variantního modelování reprodukce bytového fondu s uvážením limitů zdrojů*.

Jana Komárková

řenou verzí účelové publikace Ústavu školských informací ministerstva školství ČSR z r. 1979.

Slovník pedagogiky dospělých je první syntetickou prací svého druhu v ČSSR (s výjimkou drobnějších studií resortních školicích zařízení). Hesla v něm uvedená představují základní pojmový aparát z hlediska interdisciplinárního pojetí pedagogiky dospělých — s důrazem na pedagogické aspekty výchovy a vzdělávání člověka v rozvinuté socialistické společnosti jako nepřetržitému procesu.

Zvolený přístup napomáhá k pochopení vzájemných souvislostí mezi výchovou a vzděláváním dospělých a výchovou mládeže i souvislostí mezi výchovou a vzděláváním dospělých a obecnou pedagogikou. Z hlediska pojetí vzdělávání jako procesu vlastního života člověka je nesporná souvislost mezi vzděláváním dospělých a sociologií. Slovník obsahuje mimo jiné i řadu sociologických hesel.

Při koncipování problémových okruhů vycházeli autoři z reálného systému výchovy a vzdělávání dospělých v ČSSR, jenž je rozvržen na systém školské výchovy a vzdělávání dospělých, systém mimoškolské výchovy a vzdělávání dospělých a systém výchovy a vzdělávání pracovníků v organizacích (podniková výchova a vzdělávání).

Slovník je zřejmě určen nejen pro pracovníky v oblasti výchovy a vzdělávání dospělých a posluchače oboru — svým širším záběrem představuje solidní studijní pomůcku pro všechny společenskovědní pracovníky.

Věra Dvořáková

O úloze vědy a vzdělání v rozvinuté socialistické společnosti

V. A. Zamin: Sociálně-ekonomické problémy vědy v socializme

Bratislava, Pravda 1982, 189 s.

Publikace je výsledkem dlouholetého autorova výzkumu a odráží výsledky, jichž Sovětský svaz v dané oblasti dosáhl. Je rozdělena do osmi kapitol, v nichž autor na základě logicko-historické metody formuluje některé obecné zásady a hodnotí konkrétní sociálně ekonomickou problematiku vzdělání a vědy v rozvinuté socialistické společnosti.

V první kapitole, *Výsledky kulturní výstavby v ZSSR*, je věnována pozornost hlavním rysům úspěchů dosažených při rozvoji ekonomické a sociální sféry. Je zde popsána soustava sovětského školského systému a koncepce vzdělávacího procesu. Rozvoj školství a vzdělání autor ilustruje bohatými statistickými materiály o sociálním složení, počtu studentů apod.

Na výčet faktů o kulturní výstavbě SSSR navazuje druhá kapitola, *Ekonomické problémy všeobecného vzdělávání*. Zde jsou zachyceny hlavní změny v koncepci základního vzdělání, které byly v Sovětském svazu realizovány. Základní školství bylo nahrazeno všeobecným středním vzděláním, které používá nové osnovy výuky vypracované příslušnými pracovišti Akademie věd SSSR. V jejich rámci se uskutečňuje ve prvních třech třídách základní výuka, po níž následuje tzv. postupné poznávání látky. Tento přístup zabraňuje opakování ve výkladu a umožňuje vyložit více látky ve stejném vyučovacím čase. Zvláštní pozornost věnují nové osnovy pracovnímu vyučování ve vyšších třídách. Tento druh vyučování má být rozvíjen v meziškolních výrobních kombinátech, v dílnách, které jsou v blízkosti odborných škol, ve vlastních školních dílnách i ve školních zemědělských brigádách. Vyučování probíhající v těchto zařízeních má 10–15 oborových zaměření podle hospodářských potřeb jednotlivých oblastí země.

Třetí kapitola, *Odborné vzdělávání mládeže*, se zabývá především cíli odborného školství. Odborné školy by měly harmonicky spojit fyzickou a duševní práci a poskytovat hluboké vědomosti z technických základů moderní výroby. Autor poukazuje na to, že v oblasti vzdělání v SSSR je nutné urychleně řešit problematiku metodiky výuky organizace výrobní praxe žáků v podnicích a zdokonalení přípravy inženýrsko-pedagogických kádrů, která by více odpovídala současným potřebám systému odborného vzdělávání.

Čtvrtá kapitola, *Ekonomické problémy stredoškolského a vysokoškolského vzdělávání*, se zabývá především problematikou ekonomických ukazatelů charakterizujících rozvoj stredoškolského a vysokoškolského vzdělání v Sovětském svazu. Zvláštní pozornost je zde věnována zkvalitnění přípravy odborníků, zdokonalení vyučovacího procesu a organickému spojení výchovy a výuky s praktickou komunistickou výstavbou. V podmínkách urychleného vědeckotechnického pokroku je mimořádně důležité, aby se obnovovala a modernizovala neaktivnější část základních fondů vysokých

školy, například technická zařízení a prostředky sloužící pro výuku, různé laboratorní přístroje apod.

Pátá kapitola, kterou autor nazval *Úloha vědy při racionálním využívání zdrojů*, rozebírá perspektivy dalšího rozvoje vědy, s nímiž je úzce spojena problematika jejího prognózování. Vychází z analýzy dialektického vztahu „člověk — příroda“ a přechází ke vztahu „člověk — technika“. Tento vztah pak charakterizuje jako proces poznání přírodních zákonů, využívání fyzikálních, chemických a biologických vlastností hmoty ve stále větším měřítku. Zkoumá i úlohu humanitních věd při řešení ekologických problémů, které vyplývají ze zásahů člověka do přírody v rámci výrobního procesu a nabývají globálního charakteru. Společenské vědy mohou přispět k řešení globálních problémů, jako je problém války a míru, energetický, potravinový, surovinový problém, a to především vypracováním kvalitních prognóz sociálně ekonomického vývoje lidstva. Tyto prognózy by měly zahrnovat vývoj všech oblastí života společnosti, a tím umožnit do určité míry předvídat všechny důsledky využívání vědeckých poznatků při osvojování přírody člověkem.

Šestá kapitola, *Vztah vědy a vzdělání v reprodukčním procese*, dokládá pozitivní vliv rozvoje vzdělání a vědy na ukazatele efektivnosti sovětské ekonomiky na konkrétních údajích.

V **sedmé kapitole** autor přechází k problematice *ekonomické efektivnosti vzdělání a vědy*. Zvyšování této efektivnosti probíhá několika způsoby, ale za nejdůležitější V. A. Zamin považuje zvyšování úrovně plánování rozvoje a struktury školství, které by vycházelo přísně ze současných sociálně ekonomických potřeb společnosti. V kapitole jsou dále uvedeny některé sovětské metody výpočtu výše nákladů na vzdělání. Náklady na výuku jsou investice zvláštního charakteru a jsou rentabilní pouze v tom případě, jestliže se na jejich základě v konečné etapě tohoto procesu zvýší objem výroby, úspora pracovního času, rozšíří se sortiment, zvýší kvalita výroby a zkrátí výrobní lhůty (s. 157). Autor se zabývá hodnocením některých metod výpočtu výše nákladů na vzdělání. Jedná se především o takové druhy metod, které řeší otázku přepočtu složité práce na práci jednoduchou — koeficientu redukce, který vychází z nákladů na přípravu kvalifikovaných pracovníků, otázku, jakým způsobem je možné dostat se k problému kvantitativního určení doby návratnosti nákladů na vzdělání atd. Tyto metody našly již své místo v praxi a jsou důležitou součástí příprav sestavování plánu rozvoje sovětského školství.

Závěrečná kapitola, *Sociální přínos vzdělání a vědy*, je zaměřena na úlohu vzdělání a vědy v socialistické společnosti a na jejich příspěvek k řešení některých sociálních problémů, především sovětské vesnice. V procesu budování rozvinuté socialistické společnosti došlo ke změně třídní a sociální struktury a výrazně se zvýšila ekonomická úroveň venkova. Přes tyto pozitivní výsledky doposud existují některé rozdíly mezi městem a venkovem (např. forma vlastnictví výrobních prostředků, kulturní vyžití, vybavení domácností apod.).

Na příkladu Sovětského svazu se autorovi podařilo dokumentovat úspěchy, jichž bylo v rozvoji těchto oblastí dosaženo, a zároveň ukázat na problémy s nimi spojené, na jejich místo a úlohu v procesu vědeckotechnické revoluce. V práci je řada podnětů, které je možné využít i v ČSSR pro zdokonalení školského systému.

Eva Krýšlová

Fred Mahler: Introduttore in Juventologie (Úvod do juventologie)

Bukurešť, Editura stiintifica si enciclopedica 1983, 296 s.

Poslední práce F. Mahlera, pracovníka *Střediska pro výzkum mládeže* v Bukurešti, je motivována snahou překročit meze empirického zkoumání mládeže a dospět k vytvoření vědy o mládeži — juventologii. Autor, který se více než dvacet let intenzivně zkoumáním mládeže zabývá, sdílí skepsi, pokud jde o možnosti poznávání mládeže antropology, psychology, pedagogy, sociology atd., přístupujícími k předmětu svého zájmu ze specificky zúžených zorných úhlů a používajícími dílčích sond, pozorování či spekulací, které se neopírají o teorii nazírající na mládež jako na mnohorozměrnou totalitu. Opakovaně zdůrazňuje, že přestože v posledních desetiletích byly v různých zemích realizovány mnohé výzkumy a vysloveny nesčetné závěry o mládeži, soustavně se potvrzuje, že dílčí přístupy neuspokojují potřeby praxe, která mnohdy není schopna adekvátně reagovat na požadavky mládeže, protože není vybavena potřebnými znalostmi.

Mahlerova koncepce juventologie je pokusem o celostní přístup k mládeži. Autor ho definuje jako pokus o globální analýzu mládeže s její strukturální a dynamickou

vazbou na společnost jako celek, jako pokus o propojení ontogeneze a sociogeneze mládeže.

Ve své teorii se soustřeďuje především na podstatné aspekty ontogenetického vývoje lidské bytosti, zvláště v období mládí, dále na postavení mládeže ve společenské struktuře a na socializaci, pro níž zavádí pojem personalizace a již definuje jako seberealizaci a sebeexpozici mládeže, jako aktualizaci jejích potencialit. Základním prvkem jeho pojetí mládeže je odmítnutí v historii nejrozšířenějšího přístupu: nadřazení dospělosti nad mladostí. Podle Mahlera totiž tento přístup vede ve svých důsledcích k tomu, že na nedospělé (psychologicky, sociálně, fyziologicky atp.) se nutně musí pohlížet jako na ještě „nehotové“, neoprávněné k plnému uznání, že dospělost (sociální, psychologická, fyziologická apod.) je považována za metu, jejíž dosažení se musí stát cílem veškerého snažení jako podmínka plnohodnotnosti jedince. F. Mahler se staví proti jakékoli věkové či sociální dichotomii, proti jakékoli hierarchizaci životního cyklu. Odmítá hierarchické modely, jež operují s dospělostí jako s jedině platným kritériem plnohodnotnosti jedince, právě tak jako modely pedo- či gerontocentrické. Snaží se o nové pochopení vztahů mezi věkovými skupinami a životními etapami a zdůrazňuje významnost „horizontálního následnictví věkových skupin“, z nichž každá má své zvláštnosti a všechny jsou si rovnocenné. Podle Mahlera akceptování východiska, že dospělost není ideálem a podmínkou superiority, musí vyústit v participační a inovační chování mládeže, které je podmínkou realizace a aktualizace jejích možností i potřeb a její dobrovolné angažovanosti.

Mahlerova práce *Úvod do juventologie* vychází se značným časovým předstihem k Mezinárodnímu roku mládeže. Je výsledkem práce jednoho autora, který ji však konzultoval s mnoha sociology Východu i Západu (Adamski, Bourdieu, Ferge, Friedrich, Rosenmayr, Šubkin a další). Je prací, s níž, i přes jazykové bariéry, se budeme muset blíže seznámit i my.

Eliška Freiová